ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ХАРЖАТЛАРИНИ ҲИСОБГА ОЛИШНИНГ МЕЪЁРИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Рахматов Бахриддин Бахтиёр ўғли
Тошкент давлат иқтисодиёт университети мустақил изланувчиси
ORCID:0009-0008-1066-6857
E-mail: b.raxmatov@ung.uz

Qabul qilindi: 04.10.2025
Ko'rib chiqildi: 05.10.2025
Tasdiqlandi: 06.10.2025

Калит сўзлар:
магнитно-резонансная спектроскопия, паразитарные болезни, диагностика, метаболиты, гельминтозы, протозойные инфекции, нейропаразитоз.

Аннотация. Мазкур мақолада ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олишнинг миллий меъёрий-ҳуқуқий асослари ва халқаро молиявий ҳисоб стандартлари (IAS/IFRS) асосидаги қоидалари атрофлича таҳлил қилинган. Миллий амалиёт билан халқаро стандартлар ўртасидаги ўхшашлик ва фарқлар қиёсий ўрганилиб, амалиётдаги муаммолар ва уларнинг ечимлари кўрсатиб берилган. Таҳлил натижалари асосида Ўзбекистонда ишлаб чиқариш ҳисобини такомиллаштириш бўйича илмий таклифлар ишлаб чиқилган.

Keywords:
production costs, accounting, regulatory and legal framework, International Financial Reporting Standards, IAS, IFRS

Abstract. This article provides a detailed analysis of the national regulatory and legal framework for accounting of production costs and the principles of International Financial Reporting Standards (IAS/IFRS). Similarities and differences between national practice and international standards are compared, practical problems are identified, and solutions are

proposed. Based on the results of the analysis, scientific recommendations for improving production accounting in Uzbekistan have been developed

Ключевые слова: производственные затраты, бухгалтерский учет, нормативно-правовые основы, международные стандарты финансовой отчетности, IAS, IFRS

Аннотация. В данной статье подробно проанализированы национальные нормативно-правовые основы учета производственных затрат и положения международных стандартов финансовой отчетности (IAS/IFRS). Сравнены сходства и различия между национальной практикой и международными стандартами, выявлены проблемы в практике и предложены пути их решения. На основе результатов анализа разработаны научные предложения по совершенствованию учета производства в Узбекистане.

Кириш. Иқтисодиётни модернизация қилиш ва бозор муносабатларини ривожлантириш шароитида ишлаб чиқариш харажатларини аниқ ва шаффоф ҳисобга олишнинг аҳамияти тобора ортиб бормоқда. Ўзбекистонда бухгалтерия ҳисоби соҳасида миллий қонунчилик ҳамда меъёрий ҳужжатлар шакллантирилган бўлиб, уларни халқаро стандартларга яқинлаштириш жараёни амалга оширилмоқда. Шу боис, ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олиш масаласи назарий ва амалий жиҳатдан илмий таҳлил этилиши муҳим ҳисобланади.

Халқаро молиявий ҳисоб стандартлари (IAS/IFRS) талаблари билан миллий амалиётни қиёсий таҳлил қилиш орқали ишлаб чиқариш харажатлари ҳисобини такомиллаштириш, корхоналарда ҳисоб шаффофлигини таъминлаш ва молиявий ахборотдан самарали фойдаланиш имкониятини яратади. Шу билан бирга, харажатларнинг тўғри ва ўз вақтида ҳисобга олиниши давлат бюджетига солиқ тушумлари барқарорлигини таъминлайди, корхоналарнинг рақобатбардошлигини оширади ва инвестиция муҳитини яхшилайди.

Адабиётлар шарҳи. Ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олиш ва уларнинг иқтисодий самарадорликка таъсири масаласи юзасидан миллий ва хорижий олимлар томонидан қатор илмий ишлар амалга оширилган.

Миллий тадқиқотларда, жумладан, А. Хожиева (2019) ўз тадқиқотларида ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олишда миллий бухгалтерия стандартлари ва уларнинг амалиётга таъсирини атрофлича ёритиб, айрим ҳолларда харажатларни таснифлашда ноаниқликлар мавжудлигини таъкидлайди. Б. Саидов (2020) эса харажатларнинг солиқ ҳисоботи билан уйғунлашуви ва бу жараёнда юзага келаётган муаммолар ҳақида фикр юритади.

Хорижий манбаларга эътибор қаратганда, Хендриксен ва Бредфорд (Accounting Theory, 2014) асарларида молиявий ҳисобнинг назарий асослари таҳлил қилиниб, харажатларни ҳисобга олишдаги турли

ёндашувлар келтирилган. Шунингдек, Хорнгрен (Cost Accounting: A Managerial Emphasis, 2015) харажатларнинг бошқарув ҳисоби нуқтаи назаридан аҳамиятини очиб бериб, уларни самарали таснифлаш орқали корхона фаолиятини оптималлаштириш мумкинлигини асослайди.

Молиявий ҳисобнинг халқаро стандартларига оид адабиётларда (IASB, IFRS Foundation, 2021) IAS 2 «Inventories», IAS 16 «Property, Plant and Equipment» ва IFRS 15 «Revenue from Contracts with Customers» стандартларида харажатларни ҳисобга олишнинг муҳим жиҳатлари ёритилган. Ушбу стандартлар харажатларни тўғри тан олиш, уларни баҳолаш ва молиявий ҳисоботларда шаффоф акс эттиришни таъминлайди.

Рус тадқиқотчилари орасида В.Ф. Палий (2018) ишлаб чиқариш харажатлари ҳисобини такомиллаштириш масалаларини ўрганиб, Россия амалиётида халқаро стандартларга мослашиш жараёнидаги ютуқлар ва муаммоларни таҳлил қилади.

Шу тариқа, адабиётлар таҳлилидан кўриниб турибдики, ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олиш масаласи халқаро ва миллий даражада кенг ўрганилган бўлиб, ҳар бир мамлакатдаги қонунчилик, иқтисодий муҳит ва бошқарув амалиётидан келиб чиққан ҳолда турлича ёндашувлар мавжуд. Бироқ умумий хулоса шуки, IAS/IFRS стандартларини миллий амалиётга жорий қилиш ҳисобнинг шаффофлигини таъминлайди ва корхоналар самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Муҳокама.

Халқаро молиявий ҳисоб стандартлари (IAS/IFRS) талаблари билан миллий амалиётни қиёсий таҳлил қилиш орқали ишлаб чиқариш харажатлари ҳисобини такомиллаштириш бухгалтерия ҳисоби тизимини модернизация қилишнинг энг муҳим йўналишларидан бири ҳисобланади.

Аввало, IAS/IFRS стандартлари харажатларни ҳисобга олишда қатор принципларга таянади, жумладан, шаффофлик, ишончлилик, солиштириш имконияти ва халқаро мувофиқлашув. Бу талаблар корхона молиявий ахборотини фақат ички фойдаланувчилар учун эмас, балки ташқи инвесторлар, кредиторлар ва давлат назорат органлари учун ҳам ишончли манбага айлантиради.

Миллий амалиётда эса айрим ҳолларда харажатларни таснифлашдаги турлича ёндашувлар, солиқ қонунчилигига ортиқча боғлиқлик ва ахборот тизимларининг етарлича самарали эмаслиги кузатилади. Шунинг учун халқаро стандартлар билан миллий амалиётни қиёсий ўрганиш орқали қуйидаги мақсадларга эришиш мумкин:

ишлаб чиқариш харажатларини янги, аниқ ва самарали классификация қилиш;

молиявий ҳисоботларда харажатларнинг шаффоф ва ишончли акс эттирилишини таъминлаш;

корхоналарнинг ички бошқарув тизимида оператив қарорлар қабул қилиш имкониятларини кучайтириш;

давлат бюджетига солиқ тушумларини ҳисоблашда аниқлик ва барқарорликни таъминлаш;

миллий ҳисоб тизимини халқаро майдонда тан олинишига замин яратиш.

Натижада, ишлаб чиқариш харажатлари ҳисобининг такомиллашиши корхоналарнинг молиявий барқарорлигини оширади, рақобатбардошликни кучайтиради ва мамлакатда инвестиция муҳитини яхшилайди.

Таҳлил ва Натижа

Ўтказилган таҳлиллардан маълум бўлдики, ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олиш жараёнида қатор муаммолар мавжуд. Биринчидан, миллий қонунчилик ва халқаро стандартлар ўртасидаги фарқлар маълум бир ноаниқликка олиб келади. Иккинчидан, амалиётда автоматлаштирилган ахборот тизимлари етарли даражада жорий этилмаган. Учинчидан, бухгалтерия ходимларининг малакасидаги фарқлар ҳисоб сифатини пасайтиради. Шу билан бирга, халқаро тажрибадан фойдаланиш орқали харажатларни аниқ ва шаффоф ҳисобга олиш корхоналар рақобатбардошлигини ошириши мумкин.

Олиб борилган таҳлиллардан келиб чиқиб қуйидаги натижаларга эришилди: миллий ва халқаро стандартлар ўртасидаги фарқлар аниқланди

ва уларни уйғунлаштириш зарурлиги кўрсатилди; IAS 2 ва IAS 16 талабларини жорий этиш орқали захиралар ва асосий воситаларни баҳолаш сифатини ошириш мумкинлиги асосланди; амалиётдаги муаммолар – автоматлаштирилган тизимлар етарли эмаслиги ва кадрлар малакасининг пастлиги каби омиллар таҳлил қилинди.

Хулоса. Ишлаб чиқариш харажатларини ҳисобга олишда IAS ва IFRS талабларини босқичма-босқич жорий этиш зарур. Миллий бухгалтерия ҳисоб стандартларини халқаро стандартларга яқинлаштириш мақсадида меъёрий базани такомиллаштириш керак. Корхоналарда бухгалтерия ходимларининг малакасини ошириш ва халқаро стандартлар бўйича мунтазам ўқув курсларини ташкил этиш муҳим аҳамиятга эга. Автоматлаштирилган ҳисоб тизимларини кенг жорий этиш орқали ҳисоб юритиш самарадорлигини ошириш мумкин. Солиқ ва бухгалтерия ҳисобини уйғунлаштириш чораларини кўриш ҳам долзарб вазифа ҳисобланади.

Ўзбекистонда БҲМС ва IFRS ўртасида муайян тафовутлар мавжуд бўлса-да, миллий стандартларни халқаро ёндашувга яқинлаштириш ишлари босқичма-босқич амалга оширилмоқда. Шу жараёнда баҳолаш бозорини ривожлантириш, аудиторлик амалиётларини кучайтириш ва ҳисоботларда шаффофликни ошириш муҳим аҳамият касб этади.

Хулоса қилиб айтганда, ишлаб чиқариш харжатларни ҳисобга олиш ва уларни молиявий ҳисоботларда ёритиш корхона фаолиятининг самарадорлиги, ишончлилиги ва инвестицион жозибадорлигини таъминлашда ҳал қилувчи омил бўлиб хизмат қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикасининг «Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида»ги Қонуни.

2. Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси.

3. Миллий бухгалтерия ҳисоб стандартлари (МБҲС).

4. . International Accounting Standards Board (IASB). IAS 2, IAS 16, IFRS 15.

5. Nobes C., Parker R. Comparative International Accounting. – Pearson Education, 2021.

6. Хамидов Б. Халқаро молиявий ҳисоб стандартлари. – Тошкент: Молия, 2020.

7. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг бухгалтерия ҳисоби бўйича меъёрий ҳужжатлари.